

VRIJEME KAO EKONOMSKA DIMENZIJA

Pregledni članak

Teuta Tomac, email: ttomac@net.hr
Internacionalni univerzitet Travnik

Sažetak: Vrijeme kao ekonomska kategorija zaslužuje da se o njemu razmišlja kao veoma važnom resursu, posljednjih godina interes o njemu znatno raste, no svejedno problemi vremena i oko vremena nisu ni približno dovoljno istraženi. To se odnosi na pitanje neophodnog i viška radnog vremena, njegove povezanosti u okviru radnog vremena s proizvodnim i neproizvodnim radom, na intenzivnost rada, na suštinu i sadržaj vanrednog i slobodnog vremena, njihovu uzročnu – posljedičnu vezu s radnim vremenom i td. Radno vrijeme obuhvata vrijeme svakodnevnog normalnog, profesionalnog, plaćenog rada koji predstavlja osnovno zanimanje i osnovni izvor prihoda čovjeka. Ono se razlikuje ne samo po dužini trajanja i mjesta, tehnološkim i socijalnim uvjetima u kojima se odvija već i radnom ritmu. Različito je vrijeme neželjenih prekida i zastoja u radu uslijed kvarova, poremećaja u snabdijevanju ili neusklađenih faza proizvodnje. Pored zastoja dolazi u toku radnog vremena i do predviđenih prekida rada u cilju odmora i rekreacije: pasivan odmor, objed itd.

Ključne riječi: budžet vremena, organizacija, radno vrijeme, produktivnost i životni standard.

TIME AS AN ECONOMIC DIMENSION

Abstract: Time as an economic category deserves to be considered as a very important resource, in recent years interest in it has grown significantly, but still the problems of time and time have not been nearly explored. This refers to the issue of necessary and surplus working time, its connection within working time with productive and non - productive work, the intensity of work, the essence and content of extraordinary and free time, their causal relationship with working time, etc. Working time includes the time of daily normal, professional, paid work, which is the basic occupation and the main source of human income. It differs not only in duration and place, technological and social conditions in which it takes place, but also in the work rhythm. The time of unwanted interruptions and downtimes due to failures, supply disruptions or mismatched phases of production is different. In addition to downtime, there are planned interruptions of work for the purpose of rest and recreation during working hours: passive rest, lunch, etc.

Keywords: time budget, organization, working hours, productivity and standard of living.

UVOD

Vrijeme se u cijeloj historiji razvoja čovječanstva, odnosno razvoja ljudskog društva, javljalo kao prirodna mjera ljudskog rada i mjera svih procesa života društva.

Čovjek se ne ispoljava samo kao biološko biće koje zadovoljava svoje osnovne egzistencijalne ili fiziološke potrebe (hrana, voda, odjeća, krov nad glavom, lijekovi,...)¹⁵³ već i kao društveno – ekonomski i socijalno – društveni individuum, koji osigurava sredstva za egzistenciju sebe i svoje obitelji (izdržavanje članova, zadovoljava kulturne i duhovne potrebe i ispunjava druge društvene obaveze). Ispunjavanje svih ovih obaveza i aktivnosti realizira se u

¹⁵³ A. Maslow, *Motivation and Personality*, NY: Harper, New York 1954, 32.

određenom vremenu. U razvoju ljudskog društva ili bolje rečeno fazama razvoja ljudskog društva, omjer pojedinog segmenata budžeta vremena i u smislu kvantitativnosti i kvalitativnosti bio je veoma različit.

Sadržaj i struktura budžeta vremena pojedinca uvjetovana je značajem društveno – ekonomskog sustava, razinom razvoja tehnologije i društvenih promjena kao i zemljopisnim i klimatskim uvjetima života, običajima, historijskom prošlošću, nacionalno – etnografskim osobnostima, razinom društvenog i osobnog standarda i nizom drugih faktora i posebnih osobnosti ličnosti i sredine u kojoj ona živi i radi. Konkretni sadržaj i struktura fonda vremena individue ovisi i od obilježja kao što su spol, uzrast, obrazovanje, zanimanje, socijalni status, obiteljski status, itd. Dakle, ne možemo o vremenu individue govoriti kao univerzalnoj kategoriji nego samo vremenu konkretnog čovjeka ili grupe ljudi ili pak socijalne sredine koji žive u konkretnim društveno – ekonomskim, društveno – političkim i drugim uvjetima. Sve to nam govori da se vrijeme javlja kao sofisticirana ekonomska kategorija suvremenog društva.

Egzistirati, odnosno raditi i proizvoditi brže, znači proizvoditi ekonomičnije, što podrazumijeva biti bogatiji i na kraju omogućiti više vremena za sadržajnije i kreativnije ulaganje u sebe. Vrijeme kao ekonomska kategorija zaslužuje da se o njemu razmišlja kao veoma važnom resursu, posljednjih godina interes o njemu znatno raste, no svejedno problemi vremena i oko vremena nisu ni približno dovoljno istraženi. To se odnosi na pitanje neophodnog i viška radnog vremena, njegove povezanosti u okviru radnog vremena s proizvodnim i neproizvodnim radom, na intenzivnost rada, na suštinu i sadržaj vanrednog i slobodnog vremena, njihovu uzročno – posljedičnu vezu s radnim vremenom itd.

1. VRIJEME U FUNCKIJI MODERNIZACIJE PROIZVODNJE

Živimo u XXI stoljeću kada se vrlo brzo mijenja tehnologija proizvodnje, kada se preko modernizacije proizvodnje stvaraju uvjeti za brži rast produktivnosti rada. Međutim, treba istaći činjenicu da promjene na tehničko – tehnološkom planu ne prati adekvatna organizacija i efektivnost u korištenju fonda radnog vremena.

Disproporcija između ova dva osnovna faktora proizvodnje uvjetuje neadekvatno korištenje osnovnih uvjeta za brži rast produktivnosti rada, što se negativno odražava na poslovni uspjeh organizacije, a što u konačnici uzrokuje niz socijalno – ekonomskih problema.

Skraćivanje radnog vremena i promjene u režimu rada izazivaju niz posljedičnih promjena u samoj organizaciji rada drugih djelatnosti (uslužne djelatnosti, prosvjeta, zdravstvo, kulturne institucije i dr.), pa i njihovom budžetu vremena. Dalje, kao posljedica skraćivanja radnog vremena javlja se niz promjena u strukturi, ne samo ličnog već i obiteljskog budžeta vremena.

Za društvo nije i ne može biti svejedno kako će se koristiti ne samo radno već izvanradno vrijeme, a naročito u okviru ovog – slobodno vrijeme. Empirijska istraživanja mogla bi pokazati koji su determinirajući faktori koji utječu na opredjeljenje za određene aktivnosti ili pak apstinenciju od njih u budžetu vremena i kakve su razlike u intenzitetu tih faktora u pojedinim regijama i profesijama s obzirom na razlike ekonomske i kulturne razvijenosti. Zato nije slučajno što se problemima budžeta vremena posljednjih pola stoljeća intenzivno bave ekonomisti i sociolozi, kako na Istoku tako i na Zapadu.

Zavisno od principa podjele imamo više tipova modela budžeta vremena, i to:

Princip podjele	Tipovi modela
Po karakteristikama određenih utroška vremena	- Faktički (u datom momentu) - Perspektivni (u određenom datumu) - Model zadovoljenja potreba (model optimum)
Po obimu obuhvatnosti pokazatelja	- Model cjelokupnog fonda vremena - Model posebnih grupa utroška vremena
Po kategorijama naselja	- Model fonda vremena posebnih kategorija zaposlenika (radnika, inženjera, tehničara, organizatora rada, službenika, poljoprivrednika,...) - Model budžeta vremena nezaposlenih članova obitelji (domaćica, djeca, ...) - Model obiteljskog budžeta vremena
Po položaju zaposlenika i naselja	- Opći model fonda vremena - Lokalni model određene teritorije - Model vremena naselja itd.
Po grani djelatnosti	- Međugranski cjelokupni model - Granski model
Po vremenu	- Model 24 – satnog fonda vremena - Model nedjeljnog, mjesečnog, godišnjeg fonda vremena

Tabela 1. Tipovi modela budžeta vremena¹⁵⁴

Svi nabrojani tipovi budžeta i fonda vremena imaju manje više za cilj da na osnovu snimljenog stanja proniknu u uzroke i tendencije promjena u aktivnostima, kao i da na osnovu toga svjesno i organizirano utječu na pospješivanje razvoja ovih uzroka koji imaju za posljedicu brže povećanje fonda slobodnog vremena, a opet, u okviru ovog, onih aktivnosti koje osiguravaju bržu emancipaciju ličnosti i njeno vraćanje slobodnom opredjeljenju i izboru aktivnosti na koje želi da utroši svoje slobodno vrijeme.

U literaturi posvećenoj metodičkim pitanjima istraživanja i proučavanja budžeta vremena i, u okviru toga, izradi općeg modela „budžeta vremena“, srećemo se uglavnom sa dva u osnovi različita koncepta. Model karakterističan za naše podneblje i dio istočne Europe (gdje spadaju zemlje Balkana), koji se intenzivno razrađuje od pedesetih godina prošlog stoljeća, a koji je uglavnom kasnije, sa minimalnim modifikacijama unaprijeđen. I drugi tip, koji obuhvaćaju američko – zapadnoeuropsko podneblje, koji je nastao kao rezultat ciljeva što su pojedini istraživači postavili sebi izučavajući ovu problematiku.

Pojedini istraživači suvremenog vremena se zalažu za cjelovitost pristupa proučavanju budžeta vremena sa aspekta dijalektičke uvjetovanosti i ovisnosti pojedinih segmenata budžeta vremena međusobno.

¹⁵⁴ H. Walton, *Transformations in HR management*, Sinbad Press, New Yersy 2014.

Istraživači sa područja Zapadnih zemalja više su okupirani pojedinim segmentima budžeta vremena kod određenih socijalnih struktura kao što je problem slobodnog vremena i problem dokolice.

2. DEFINIRANJE PROBLEMA

Pod budžetom vremena podrazumijevamo sumu vremena (utrošenu na razne aktivnosti) u određenom periodu (dan, nedjelja, mjesec, godina).¹⁵⁵

Pod radnim vremenom podrazumijevamo onaj dio 24 – satnog budžeta vremena koje je utrošeno u cjelini na ispunjavanje društveno – neophodnog rada u društveno – određenim granicama trajanja i za koje se prima naknada za uloženi rad. Radno vrijeme predstavlja zakonom određenu normu rada. Po svom unutarnjem sadržaju radno vrijeme nije ništa drugo do njegova prirodna mjera (prirodna mjera rada).¹⁵⁶

Ekonomska granica radnog vremena određuje se u raznim društveno – ekonomskim i političkim sistemima u ovisnosti od nivoa razvoja materijalno – proizvodnih snaga, produktivnosti rada, a u okviru toga od odnosa ne samo neophodnog i viška vremena već i od međusobnog odnosa radnog i slobodnog vremena.

Pod vanrednim vremenom zaposlenih podrazumijevamo vrijeme koje im ostaje iz općeg 24 – satnog budžeta vremena po odbitku radnog vremena. Po svojoj apsolutnoj veličini ono obuhvaća najveći dio 24 – satnog budžeta vremena. To je dio vremena u dnevnom budžetu vremena u kome čovjek nema radnih obaveza prema društvu i koje može iskoristiti za zadovoljenje svojih prirodno – fizioloških, moralno – društvenih i duhovno – kulturnih i drugih potreba radi osiguranja neprestanog procesa reprodukcije svoje radne snage. Ono se zove izvanradno zato što se ne troši na aktivnost u proizvodnim procesima, kao i na ispunjenje društveno – potrebnog rada, i njegovo korištenje se odvija uglavnom izvan proizvodno – radnog procesa.

Ovaj dio budžeta vremena po svom sastavu, strukturi i sadržaju, za razliku od radnog vremena, formira se relativno slobodno, tj. umnogome ovisi od volje, želje i naklonosti pojedinca, od granice i obima njegovih potreba. Svaki pojedinac, pored toga, može određivati i redoslijed zadovoljenja određenih potreba u ovom dijelu vremena, kao i utjecati na njihovo trajanje.

Odnos radnog i izvanradnog vremena kao i struktura izvanradnog vremena, a naročito obim i struktura slobodnog vremena, odražava nivo životnog i društvenog standarda. Što je radno vrijeme kraće, produktivnije, to je izvanradno vrijeme duže, i u okviru njega normalno bi bilo očekivati i slobodno vrijeme duže i sadržajnije. Međutim i skraćeno radno vrijeme i tendencije njegovog skraćivanja ne moraju uvijek imati za posljedicu automatski i povećanje slobodnog vremena. Skraćeno radno vrijeme može se preliti u okviru izvanradnog vremena u druge aktivnosti koje onemogućavaju povećanje slobodnog vremena radi čega se posebno želi skraćivanje radnog vremena.

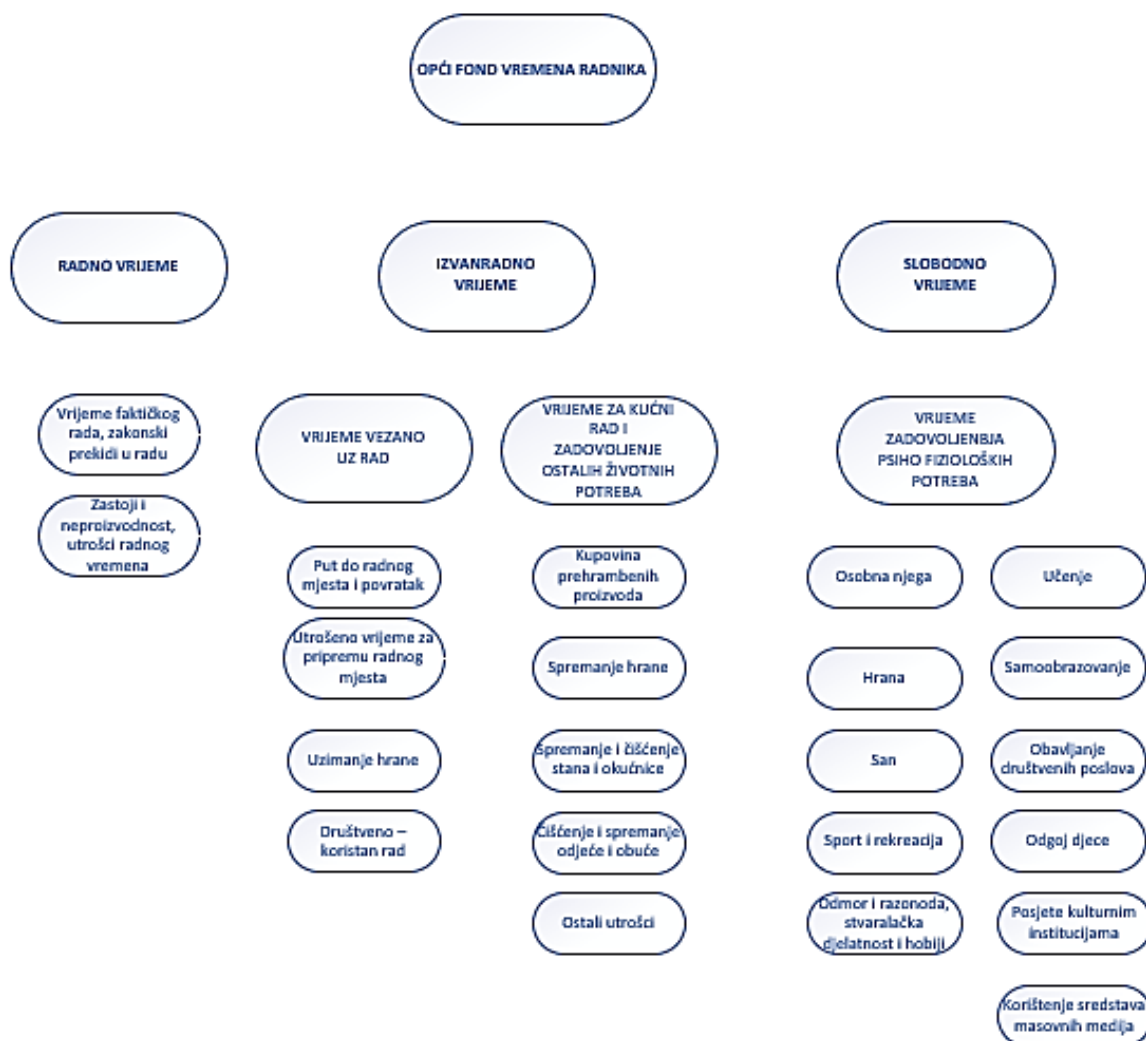
U okviru izvanradnog vremena najčešće se srećemo sa aktivnostima koje praktično znače produženje radnog dana samo na drugo mjesto i u drugačijim uvjetima i često drukčijeg karaktera. To je najčešće rad na domaćem imanju – okućnici, dopunski rad u vidu pružanja uslugama građanima iz svoje struke, ali van okvira redovnog radnog vremena, i organiziranog rada u okviru poduzeća, ustanove – organizacije itd. Što je produktivnost rada niža, a trajanje radnog vremena kraće, u uvjetima želje i tendencije da se životni standard brže razvija, to se skraćeno radno vrijeme u cjelini ili svojim najvećim dijelom preljeva u okviru izvanradnog

¹⁵⁵ E. Huseinagić i sar. *Leksikon menadžmenta*, Internacionalni univerzitet Travnik 2017.

¹⁵⁶ E. Huseinagić, *Leksikon menadžmenta*, Internacionalni univerzitet Travnik, Travnik 2017.

vremena u aktivnosti koje praktično znače produženje radnog dana samo na drugom mjestu i često u drugoj vrsti posla, a na štetu prije svega slobodnog vremena.

Slika 1. ilustrira opći fond vremena zaposlenika.

Slika 1. Opći fond vremena zaposlenika¹⁵⁷

Struktura budžeta vremena kao i pojedinih njegovih dijelova (radno, izvanradno, u okviru ovog slobodnog) u literaturi su različito tretirani od strane raznih autora. Međutim, ovdje ćemo se opredijeliti za nešto modificiraniju strukturu domaćih autora. Ova modifikacija je nužna zbog specifičnosti našeg društveno – ekonomskog sustava i aktivnosti koji proizlaze iz njega, a sa kojima se ne srećemo u drugim sustavima ili ne makar u tom obimu, i ne sa tim sadržajem.

3. STRUKTURA BUDŽETA VREMENA

Ispitivanje budžeta vremena predstavlja cjelokupnost vremena svakodnevnih aktivnosti stanovništva (ili pojedinaca) u određenom vremenskom razmaku (danu, tjednu, mjesecu,

¹⁵⁷ A. Lorenz, The Psychology of Interpersonal Relationship, University of Nebraska, Lincoln, NB 1988.

godini). Elementarni budžet vremena su sve aktivnosti koje jedna osoba izvrši u toku 24 sata određenog dana, pobrojane po trajanju i vremenskom redoslijedu odvijanja.

Elementi strukture budžeta vremena predstavljaju vrijeme trajanja svakodnevnih aktivnosti ljudi. To je prije svega vrijeme rada, proizvodnje materijalnih i duhovnih dobara i usluga, a zatim vrijeme potrebno za zadovoljenje fizioloških potreba i materijalne potrošnje uopće. Slobodno vrijeme je oslobođeno nužde ljudske egzistencije, prostor za slobodne aktivnosti, stvaralaštvo i dokolicu ili uopće ulaganje u samoga sebe.

Na osnovu svakodnevnih ljudskih aktivnosti razlikujemo više elemenata budžeta vremena:

- Vrijeme rada i vrijeme vezano za rad
- Vrijeme obavljanja domaćih poslova;
- Vrijeme kupovanja različitih artikala i usluga;
- Vrijeme njege djece i ukućana;
- Vrijeme za zadovoljenje ličnih potreba, objeda i sna;
- Vrijeme kontinuiranog obrazovanja i stručnog usavršavanja (cjeloživotno učenje);
- Vrijeme aktivnosti u obavljanju građanskih i društvenih obaveza;
- Vrijeme za društveni život, ...;
- Vrijeme za aktivan odmor, sport i rekreaciju;
- Vrijeme pasivnog odmora.

Postoje različite klasifikacije ovog vremena. Struktura općeg budžeta vremena zaposlenika (radnika, ...) se dijeli na radno vrijeme i izvanradno vrijeme.

U radno vrijeme spada: normalno radno vrijeme, vrijeme dopunskog plaćenog rada, vrijeme reguliranih prekida za odmor i zastoji u radu.

Izvanradno vrijeme se dijeli na:

- Vrijeme vezano za rad (prijevoz do mjesta rada i obrnuto, ishrana za vrijeme prekida za objed, vrijeme pripreme za rad i završetak rada);
- Vrijeme za obavljanje osobnih poslova i drugih životnih potreba (rad u domaćinstvu, podizanje djeteta, nabavka različitih artikala, vrijeme za završavanje životnih i administrativnih obaveza i potreba);
- Vrijeme zadovoljenja prirodnih i fizioloških potreba (osobne potrebe, ishrana, san);
- Slobodno vrijeme (učenje i samoobrazovanje, društvena djelatnost, vrijeme posjeta ustanova umjetnosti i kulture, aktivan odmor i sport, pasivan odmor i odgoj djece).

3.1. Radno vrijeme

Svi konstitutivni elementi strukture općeg budžeta vremena uzajamno su uvjetovani i međusobno ovisni. Ipak njihov utjecaj nije podjednak i radno vrijeme se pojavljuje kao određujući element. Rad je prirodni uvjet i osnova postojanja čovjeka i društva. Rad je generator svih vrijednosti. Radno vrijeme se pojavljuje kao mjera rada odnosno vrijednosti. Kategorija radno vrijeme povezana je sa osnovnim ekonomskim kategorijama, a prije svega sa produktivnošću rada. Historijsko – materijalistički prilaz društvenim pojavama i procesima polazi od naučno – utvrđene istine da društveno biće određuje društvenu svijest, da materijalna osnova društva u krajnjoj liniji određuje sve uvjete društvene nadogradnje. Otuda se i radno vrijeme pojavljuje kao određujući i odlučujući element u općoj strukturi budžeta vremena društva i pojedinca i u kvantitativnim i kvalitativnim promjenama pojedinih elemenata te strukture. Sama problematika radnog vremena je veoma stara. Ona se aktualizirala sa nastankom

kapitalizma, da bi se daljim razvojem društva sve više intenzivirala i dobivala na aktualnosti. Rješavanje te problematike je dugotrajan zadatak sindikata, koji oni ostvaruju, čas smirenim zahtjevima (sve manje molbama, peticijama i dijalogom) a sve više otvorenom borbom, prosvjedima koji se pretvore čak i nasilne sukobe. Na taj način radnici sa procesom svoje emancipacije, između ostalog, u žiži svojih zahtjeva postavlja pitanje dužine svog radnog vremena.

Pa ipak intenzivnija, sistematska razmišljanja i proučavanja radnog vremena i problematike sa kojom se ono dodiruje, povezuje i prepliće, koju ono inicira i određuje, relativno su novijeg datuma.

Radno vrijeme ne prestaje da bude problem ni u suvremenim društvenim sustavima.

Ogroman razvoj proizvodnog sektora koji se zasniva na revolucionarnim otkrićima u tehnici i tehnologiji sve više osamostaljuje čovjeka, negirajući sukcesivnom progresijom njegovu ovisnost od prirode, afirmirajući ga kao svjesno i dominantno biće u prirodi. Taj stalni razvoj sredstava tehnike i tehnologije i usavršavanja procesa proizvodnje stvara i nove uvjete života u kojima čovjek ne mora da vodi borbu za ostvarenje osnovnog minimuma egzistencije, već postaje sve bogatiji, slobodniji i samostalniji. Između ostalog on postaje vlasnik i sve većeg fonda vremena, koji po slobodnom izboru ispunjava mnogobrojnim i raznovrsnim aktivnostima.

Međutim, pored svih tih prednosti koje čovjeku donosi tehnički i tehnološki progres (rad postaje lakši, naprezanje sve manje, neprekidno se stvaraju uvjeti za skraćivanje radnog vremena), javlja se i niz negativnosti: čovjek se sve više dehumanizira u procesu rada, postaje običan dodatak mašini, rad mu postaje jednoličan, usitnjen i na kraju i dosadan. Sve se ovo može kompenzirati jedino boljim korištenjem i organizacijom slobodnog vremena.

I sve to, aktualnost i značaj, kompleksnost i nužnost proučavanja ove problematike ne samo da se opravdava već i potvrđuje činjenicom postojanja ogromnog interesiranja i radova, relativno dosta starih po svojoj tradiciji na Zapadu i vrlo obimnih i intenzivnih izučavanja na Istoku. Rezultat svega ovoga je da se u ovoj oblasti već konstituirao i afirmirao niz posebnih naučnih disciplina: Organizacija rada, Psihologija rada, Sociologija rada, Radno pravo itd. Ova razuđenost i ogroman broj naučnih disciplina stvorenih na jedinstvenoj, ili bar zajedničkoj problematici, govori o širini problema rada i raznovrsnosti aspekata sa kojih se on može i mora izučavati (organizacioni, ekonomski, sociološki, pravni, psihološki, etički).

Sasvim sigurno da je dosadašnjim istraživanjima u tom pravcu dosta postignuto. Ali usprkos toj činjenici, nužno je konstatirati da danas postoji ogromno šarenilo, divergentnost, pa čak i kontroverzno shvaćanje kako samog pojma radnog vremena i faktora koji ga određuju tako i problema čiji je ono inicijator, sa kojima se dodiruje i prepliće.

Pod pojmom radnog vremena podrazumijeva se zakonom definirana dužina trajanja rada u toku jednog dana. Iako na prvi pogled izgleda veoma jednostavna i određena kategorija, što se bar kvantitativne strane tiče (jer se precizira u zakonskim propisima svake zemlje), ono je u svojoj suštini vrlo kompleksna kategorija, sa aspekta uzročno – posljedične povezanosti i intenzivnosti rada, zaposlenosti, životnog standarda, kvantitativni pokazatelj potrebnog i viška rada, proces alijenacije i dezalijenacije itd. I najzad, ono je od posebnog značaja, jer kvantificira rad – uvjet egzistencije ljudi.

Zbog svega toga radno vrijeme ne samo može već i mora kompleksno proučavati kako sa ekonomskog, organizaciono – tehničko – tehnološkog tako i sa fiziološkog, sociološkog, antropološkog i politološko – povjesnog stanovišta.

Radno vrijeme je u prvom redu ekonomska kategorija. Njegova dužina ovisi prije svega od obima potrebne mase dobara koju treba proizvesti, da bi se zadovoljile potrebe ljudi u jednom društvu, kao i od postojećeg nivoa društvene produktivnosti rada u društvu. Kad je dat nivo

produktivnosti rada kao konstantna veličina, onda dužina radnog vremena ovisi od vrste i količine proizvoda koje treba proizvesti. A kad je dat obim i vrsta dobara koju treba proizvesti, onda dužina radnog vremena stoji u odnosu obrnute proporcionalnosti sa produktivnošću rada – što je veća produktivnost rada, to je potrebno kraće radno vrijeme, a ukoliko je pak niži nivo produktivnosti rada, potrebno je duže radno vrijeme.

Radno vrijeme ovisi i od niza drugih, objektivno datih uvjeta, U svakom društvu, pored proizvodno aktivnih članova, postoje i aktivni ili ne proizvodni radnici (vojska, administracija, nauka, prosvjeta itd.), zatim društveno – neaktivni (bolesni, stari, mladi itd.), kojima ova prva kategorija mora također da osigura egzistenciju. Zbog toga će se radno vrijeme aktivnog stanovništva skraćivati i produžavati u ovisnosti od odnosa proizvodnog, sa jedne, i neproizvodnog i neaktivnog stanovništva, s druge strane.

Upravo to je i razlog, što svako društvo nastoji da se reproducira u proširenom obimu; da razvija i jača materijalne proizvodne snage, da povećava standard svojih članova itd, odnosno mora da akumulira. Pa se i taj element javlja kao faktor koji utječe na dužinu radnog vremena proizvodno – aktivnog stanovništva u jednom društvu, u smislu obrnute proporcionalnosti.

Pored ovih isključivo ili pretežno ekonomskih determinanti, za koje možemo reći da su uglavnom objektivno date u svakom društvu, postoji i niz drugih socioloških ili šire društvenih determinanti koje određuju dužinu, intenzitet i racionalnost radnog vremena. Ovdje je prije svega riječ o karakteru i načinu historijski određenog sustava društvene proizvodnje i o mjestu i ulozi koje pojedine kategorije zauzimaju u njemu.

3.2. Izvanredno vrijeme

Kao što društvena nadgradnja¹⁵⁸ ima povratno djelovanje na ekonomsku osnovu društva, tako i izvanradno vrijeme utječe na radno.

Kvantitativno promatrano, radno vrijeme je samo jedna četvrtina ukupnog budžeta vremena, a ostale tri četvrtine otpadaju na izvanradno vrijeme. Ali i kvalitativno promatrano, radno vrijeme je osnovno neophodno determinirajuće, uvjet egzistencije.

Međusobni odnos radnog i izvanradnog vremena u općoj strukturi globalnog budžeta vremena je vrlo jasno varijabilan, i zavisao od niza društveno – ekonomskih faktora, a u prvom redu od nivoa razvitka materijalno – proizvodnih snaga i karaktera produkcionih odnosa. Analiza prakse razvoja ljudskog društva dozvoljava da se taj proces izmjene međusobnog odnosa ovih segmenata budžeta vremena generalno može formulirati kao proces stalnog skraćivanja radnog i povećanja izvanradnog vremena. Životno gledano, važno je pratiti odnos kao i izmjenu odnosa radnog vremena i pojedinih kategorija izvanradnog vremena. Ovo naglašavamo zbog toga što se u strukturi radnog izvanradnog vremena nalaze kategorije vremena veoma raznovrsnog karaktera (kućni poslovi, psiho- fiziološke potrebe, slobodno vrijeme), tako da se neke od ovih kategorija sa skraćivanjem radnog vremena povećavaju, druge pak ostaju nepromijenjene, a treće čak i opadaju. Treba istaći da se u izvanradnom vremenu odvija proces „potrošnje proizvodnje“. Vršiti se reprodukcija radne snage i stvara nova. Podiže se nivo stručnosti i nivo drugih sadržaja obrazovanja. Vršiti se pripreme za rad. Dakle, izvanradno vrijeme ima utjecaja na cio proces društvene reprodukcije i ostale djelatnosti društva, a posebno na produktivnost rada.

¹⁵⁸ Društvenu nadgradnju čine sva ostala područja društvene stvarnosti koja su u konačnici uvjetovana ekonomskom osnovom društva. To su grubo diferencirano društveno-politička organizacija društva (država, pravne institucije, političke organizacije) i društvena svijest koja se sastoji iz pravno-političke nadgradnje i viših oblika svijesti (religija, moral, filozofija, znanost i umjetnost).

Sve to nam govori da se izvanradno vrijeme javlja kao ekonomska, sociološka, socio – psihološka kategorija. Ono je jedan od tri činioca kojima se određuje životni standard stanovništva. Raznovrsnost njegove raspodjele, trošenje na one djelatnosti koje predstavljaju suvremeno obilježje životnog standarda, njegova veličina i struktura mjere su životnog nivoa društva i pojedinca.

Zaključak

Posljedice naše civilizacije, životni tempo koji nameće sve veća industrijalizacija svakodnevnog života, intenzivni ritam životnih aktivnosti, sve to pokazuje analiza strukture budžeta vremena.

Ako budžet vremena prihvatimo kao model i kao metoda iznalaženja mogućnosti za praktično rješavanje problema – iznalaženja pravih izvora skraćivanja radnog vremena, onda ćemo vidjeti da se oni nalaze u racionalnijem korištenju svih osnovnih kategorija elementarnog budžeta vremena (radno vrijeme, kućni poslovi, dolazak i odlazak s posla, smanjivanje pasivnog odmora i forsiranje progresivnih elemenata u strukturi slobodnog vremena itd.).

U suštini, moramo da razlikujemo dva osnovna puta skraćivanja radnog vremena. Prvi se sastoji u podruštvljavanju rada. Ovaj put se zasniva na sveopćem, karakteru i zahtijeva angažiranje svih radno – sposobnih u procesu rada. Skraćivanje radnog vremena na ovaj način ima jako naglašenu socijalnu dimenziju, jer podrazumijeva postojanje društvenih odnosa u kojima je ukinuta eksploatacija u njenom svakom obliku.

Drugi put skraćivanja radnog vremena sastoji se u sukcesivnom praćenju i primjeni tehničko – tehnološkog progresa, usavršavanja sistema organizacije i podjele rada, u sve većoj specijalizaciji radnog procesa i, na bazi svega toga, stalnom i značajnom povećanju produktivnosti rada.

Svi aspekti skraćivanja radnog vremena imaju ekonomski, tehničko – tehnološki i organizacioni akcent ali ne treba zaboraviti u zemljama regije jako naglašen i socijalni aspekt. On se sastoji u činjenici da se skraćivanjem radnog vremena ljudi oslobađaju napornog fizičkog naprezanja, monotonih, dosadnih i po zdravlje štetnih operacija.

Literatura

- [1] Armstrong, M. *Personnel Management Practice, Fourth edition*. London: Kogan Page Limited.
- [2] Huseinagić, E. i sar. *Leksikon menadžmenta*. Travnik: Internacionalni univerzitet Travnik.
- [3] Lorenz, A. 1988. *The Psychology of Interpersonal Relationship*. Lincoln, NB: University of Nebraska.
- [4] Maslow, A. 1954. *Motivation and Personality*. New York: NY: Harper.
- [5] Walton, H. 2014. *Transformations in HR management*. New Yersey: Sinbad Press.